

Om adverbialled mellem det finite verbal og subjektspladsen i danske hovedsætninger

HENRIK JØRGENSEN

1. Findes der en ordstilling Fvan i dansk?

Jeg har sat mig for at beskrive et hjørne af dansk sætningslære som i mange henseender kan forekomme én marginalt, nemlig nekusadverbialer *foran n*; alligevel vil jeg mene at der ligger nogle ikke uinteressante funktionelle og stilistiske pointer i at se på problemet. Jeg kom første gang ind på det ved at jeg hele tiden hørte mine forældre bruge denne konstruktion i den dagligdags snak. Og da feliet jo nok bliver beskrevet hos Diderichsen, men kun absolut *en passant*, virkede det som om der kunne ligge noget gemt hér – en overset plads i sætningskemaet. Sikken en drøm for en opvoksende nordist! *Helt* overset er pladsen jo ikke, men mig bekendt har dens særlige forhold aldrig været genstand for regulær undersøgelse.

Det hedder i de gængse formuleringer af Diderichsens feltskema at subjektet er knyttet til pladsen som *n* i feltskemaet, samt at denne plads altid går forud for eventuelle nekusadverbialer. Denne regel gælder tilsyneladende uden undtagelser. Kun Diderichsen 1946 § 73 anfører nogle eksempler som kan forstås som afvigelser herfra:

- (1) Saa maatte jo/nok/vist kongen bøje sig
- (2) Saa var pludselig døren sprunget op
- (3) I Købstæderne har sædvanligvis hvert Hus en lille Have
- (4) Næste Eftermiddag laa endnu Stenene urørte
(De sidste to eksempler efter H.C.Andersen)

Diderichsen er inde på de prosodiske forhold i sammenhæng med denne konstruktion, idet det anføres at adverbialets placering på denne plads hoved-

1. En stor tak til Sten Vikner (Stuttgart), Hans Jørgen Schjødt, Peder Skyum-Nielsen og Elisabeth Hansen (Danmarks Lærerhøjskole) for kommentarer til tidligere versioner af dette arbejde. Ligeså takker jeg Selskab for Nordisk Filologi for opfordringen til at holde foredraget; i denne udgave af teksten har jeg taget hensyn til de indvendinger mod forskellige bemærkninger som blev fremsat under diskussionen.

sagelig beror på om det er lettere end subjektet. Nu er forholdet snarere omvendt: det er ikke forskelle i adverbiernes vægt, men i subjekternes, der gør udslaget. Umiddelbart fremgår dette dog ikke af de overfladesyntaktiske forhold, hvor konstruktionen først og fremmest gør sig bemærket derved at regulært anaforiske og ubetonede pronominer ikke kan indgå i konstruktionen!

- (1') *Saa maatte jo _ohan bøje sig
- (2') *Saa var pludselig _oden sprunget op
- (3') *I Købstæderne har sædvanligvis _ode en lille have.
- (4') *Næste Eftermiddag laa endnu _ode urørte.

At netop denne kategori af pronominer forholder sig sådan, viser i hvert fald at subjekter som entydigt hører til tekstens kontekstuel bundne område, blokerer konstruktionen; men da pronominernes stillingsregler formodentlig (som foreslået i Jørgensen 1991) er forskellige fra andre nominale leds pga. de prosodiske forhold, kan denne observation ikke tjene som bevis for at der ikke findes nogen adverbialplads foran *n*. De ubetonede pronominaler subjekter står nemlig efter mit forslag til en analyse ikke på *n*, men er placeret enkeltvis på *v*². Derimod er den vigtig for forståelsen af konstruktionens diskursive funktion.

Helt ukendt er konstruktionen Fvan dog ikke forblevet inden for Diderichsen-traditionen. Erik Hansen (Hansen 1970 s. 132), Einar Bruaas (1971 s. 54), Brynjulf Bleken (1971 s. 50f), Hans Basbøll (1986a s. 71), Erik Vive Larsen (1986 s. 142) og Lars Heltoft (1986b s. 129) har været opmærksomme på dens eksistens; og i Lars Heltofts nyeste arbejder er konstruktionen blevet lyst i kuld og køn. Diderichsen har allerede i disputatsen fra 1941 nogle korte, meget informative bemærkninger om konstruktionen s. 38 (§36), hvor dens plads i middelalderens lovsprog karakteriseres. Diderichsen påpeger hvorledes ubetonede pronominer går forud for adverbialerne i den pågældende stilling, mens derimod adverbialet ved 'fuldt' subjekts-NP i ca. 50 af 125 eksempler går forud. Dette meget høje tal sætter Diderichsen i forbindelse med et delvis opgivet princip i germansk ordstilling hvorefter alle enklitiske led automatisk indtog en postverbal stilling. Mærkværdigt nok har ingen af de senere omtaler af fænomenet henvist til dette sted, der nok i virkeligheden er den grundigste beskrivelse af konstruktionen til dato.

Man kunne spørge hvorfor man ikke bare kunne lade princippet om den maximale udfyldning gælde og dermed fastslå at pladsen findes, uanset at

2. Det er ikke uden en kraftig portion dårlig samvittighed at jeg fastholder betegnelsen *v* efter Lars Heltofts reanalyse (1986a,b) af det finite verbals plads. Når jeg alligevel gør det, skyldes det at Heltoft selv har flere forskellige indbyrdes afvigende betegnelser, sådan at der ikke er noget forbindtligt kanonisk løsningsforslag.

Diderichsen først i 1964 inkorporerede den i sit skema.³ Det ville da også være en helt sund og normal fremgangsmåde; ikke desto mindre synes det som om pladsen har nogle stilistiske begrænsninger ved sig som gør en nærmere analyse til et rimeligt svinkeærinde i den nøjagtige analyse af dansk feltsyntaks. For at et bestemt syntaktisk fænomen kan gælde som en plads ind den for feltskærnet, må man forudsætte at det kan påvises at der er adgang for et betragteligt varieret materiale. Konstruktioner som kun kan udnyttes af et tydeligvis stærkt begrænset sprogligt materiale – f.eks. den lededsplads der tit har været foreslået – bør derimod analyseres på anden måde. De begrænsninger som jeg her tænker på, gælder i henseende til antallet af elementer der kan påvises i konstruktionen, samt i henseende til syntaktisk-prosodiske forhold. Det er ikke på forhånd entydigt klart, i hvert fald ikke for mig at se, at adverbialpladsen foran subjektet i helsætninger i dansk virkelig kan gælde som en plads i denne forstand. Ikke desto mindre mener jeg at man kan påvise at den faktisk er en plads i henhold til de kriterier der er antydnet her. Jeg mener tillige at de reservationer som man kan have med hensyn til pladsens status kan vise sig at have med dens stilistiske og diskursive funktioner at gøre. Mere præcist udtrykt vil jeg påstå at konstruktionen er forbundet med fordelingen af topic- og focus-strukturerne i teksten på en sådan måde at det 'post-adverbiale' subjekt – stik imod subjektets almindelige natur – er blevet rykket ind i tekstens focusområde⁴. Dette er i sig selv stilistisk markant, og anvendelsen af pladsen kan forekomme under forhold der i stilistisk henseende er endnu mere særprægede. Som optakt til sandsynliggørelsen af denne tese vil jeg forsøge at beskrive i hvilke stilistiske lag konstruktionen er at finde.

2. Om konstruktionens stilistiske dimensioner

Når jeg har spurgt kolleger hvad de mente om konstruktionen, har svaret ofte været at den lød gammeldags, den lød som pastiche på H.C. Andersen eller på Karen Blixen, eller den lød sær i det hele taget. Ikke desto mindre er den for mig at se fuldt ud levende endnu. Jeg har forsøgt at finde relevante eksempler i Henning Bergholz-korpuset DK87; det kom der bl.a. følgende excerpter ud af⁵:

3. Diderichsen 1966 s. 379.

4. Disse to noget diffuse begreber anvendes her således at 'topic' betegner sætningens diskursive udgangspunkt, mens 'focus' betegner den centrale information som intenderes fremlagt med sætningen. Jeg bruger dem dermed diskursiv-tekstligt, og ikke topologisk.

5. Her som i det følgende er for tydelighedens skyld udfyldningerne af **a** og **n** kursiverede; originalernes fremhævnings er gengivet med fed.

- (5) Dertil kommer naturligvis brødrenes grundlæggende væren på tværs af hinanden [langt relativkomplex] (John Carlsen, cit. eft. DK87)
- (6) Og endelig dukkede naturligvis denne særlige gæst op, ham med årets grimme slips, fyren, der mellem alle øllerne og snapsene, som vandrede over bardisken i almindelig og bred folkelighed, pludselig skulle blære sig og bede om drinks med eksotiske navne. (Henning Mortensen cit. eft. DK87)
- (7) Men de kendte desuden deres plads, som i himlen også på jorden, medmindre haven groede til eller epidemier rasede, så vidste nemlig kun de vise hvad der skulle gøres, hvad der anstod sig og hvad der ikke anstod sig. (Preben Major Sørensen cit. eft. DK87)
- (8) ... og her i byen fandtes jo alle mine venner fra gamle dage. (Familiejournalen 2.2.1987 cit. eft. DK87)
- (9) Genertheden forsvinder, når man har fået nogle glas, men sammen med genertheden forsvinder jo også ens naturlige hæmninger. (Femina 8.10.1987 cit. eft. DK87)

De eksempler jeg her har anført synes ikke at have nogle specielle stilistiske valører. De to ugebladseksempler gør ikke noget påfaldende indtryk på mig, og dimensionerne i de tre litterære citater viser i hvert fald at konstruktionen er mulig, både i ret picaresk fortællestil, som hos Henning Mortensen, og i mere højstemt (men også svagt ironisk) stil, som hos Major Sørensen. Det synes snarere at være noget alment-semantic der binder eksemplerne sammen; de har alle (undtagen Major Sørensen-eksemplet) berøring med *eksistens*, *opdukket* eller *forsvinden* af et fænomen. I den forstand er de indholds-mæssigt beslægtede med eksistentialkonstruktioner som f.eks. der-konstruktionerne.

Konstruktionen forekommer nogle gange i absolut anonyme sammenhænge. Der synes ikke at være nogen speciel stilistisk hensigt med eks. 10 der er taget fra en ministeriel skrivelse; højst antydningen af en mundtlig sprogbrug:

- (10) Men det måtte naturligvis tiden vise.

Uden stilprættention synes også de næste to eksempler at være:

- (11) Hvordan bruges så de mange penge?
(Per Stampe Jacobsen i *Weekendavisen* 25.5.1990 s. 8 sp. 6.

- (12) En sen aften drager *nu* den *ny fader* sydpå, endnu før navlestrengen er faldet af den nyfødte.
(J.P.Lund Nielsen i *Standard* 4. årg. nr. 2 s. 13 sp. 2)
- Ordstillingstypen er nemlig ikke bare H.C.Andersensk. Den kan findes i mange typer af mundtlig sprogbrug, f.eks. i dialektmedtegnelser:
- (13) (...) aa der gek *jøv Jaaren* eng aa skaad et Dyr engaa imellem.
(14) men ded kunde *jøv Skovfogdens Søn* ente,
(15) *Jøv* ganske rejtig, der stod *jøv Jaaren Skomare* (...)
(16) (...) aa saa vaa *jøv Jaaren* lavered
(17) (...) for nøu ska *Knaveme Søvre* aa jej hae vos novne "Gibbernakker".
(18) Om Avtnen laa *gærne Kaalen aa Drængen* paa Laangbænken unner Vinuerne (...)
- (19) Avtnen ætter kom *saa di, dær hade bestilt Gilles* (...)
(20) Hid i Øv'en hadde *saa Bønnerne* døreses Gille (...)
(21) Bavæter fik *saa Husmannen* in Davs Tørskær te sej sæl (...)
(Alle fra N.Aa Nielsen 1978 Bd. I s. 112-130 (Sjællandsk))

Af alle sætninger med maximal udfyldning (F, v, n & a besat) på de citerede sider af Nielsens antologi udgør denne type ca. en tredjedel.⁶ Tendensen i retning af lokal- eller eksistenskonstruktion findes også her, tydeligt i eksempler som (13), (15), (18), (19) og (20). (14) viser et interessant tilfælde af en transitiv konstruktion, hvor hele indholdsdelen af sætningen er nominaliseret, mens subjektet åbenlyst optræder som kontrast til et andet subjekt der åbenbart kan hvad skovfogdens søn ikke kan. Her er forholdet mellem det konteksbundne og det ikke konteksbundne i sætningen faktisk vendt om i forhold til de normale forventninger om subjektet som bekendt og objektet som det nye; og det er gennem denne omvendning at konstruktionen er blevet muliggjort.

Ikke alle sætninger i Nielsen 1978 med den almindeligere rækkefølge *Fvna* har pronominalt *n*, der forekommer også mange eksempler med den velkendte rækkefølge af (tungt) nominalsyntagme foran nexusadverbial.

- (22) (...) aa der toer *Skovfodesønnen jøv* ente goe yd aa ta den (...) (s. 119)
(23) Men saam Jaaren aasse saae, a haar men slaaed for Kaange aa Føeland, saa kan *Staden vel* ge en de-e Dyer, som man ska brøve. (s. 119)

6. Karen Margrethe Pedersen henledte ved foredraget min opmærksomhed på at de sjællandske dialektmedtegnere har en tendens til at benytte visse stiltæk i overdreven grad. Alle kvantitative angivelser må derfor tages med største forbehold.

- (24) Saa den føste Avden a ded ble temelig lyst i Vered, saa gek *Jaaren jo* te Skaavs. (s. 120)

Konstruktionen kan høres hver anden morgen i P3s nyhedsudsendelser. Når en persons udtalelser bliver gengivet direkte fra båndet med interviewet i radioen, genoptager speakeren tit sin oplæsning med en frase der indeholder et eklatant eksempel på *Fvan*:

- (25) ... sagde altså formanden for Herning Svineslagteri, Viggo Kjeldsen
Et meget givtigt fundsted for denne konstruktion er lidt ældre videnskabelige afhandlinger og dermed beslægtede genrer. *Fvan* er blevet brugt af dansk sprogvidenskabs store:

- (26) I benægtende fald: Hvad skal *saa "syntaxen"* bestille?
(Louis Hjelmslev i privatbrev til Paul Diderichsen 23.9.1943, cit. eft. Gregersen 1986 s. 194)

Diderichsen benytter også konstruktionen:

- (27) Hvis Glossematikken (...) kan forbinde er udtømmende diskursiv Analyse med en intuitiv Syntese, der giver et klart Overblik over Helhedens væsentligste Træk, saa maa *naturligvis den traditionelle Grammatik* vi-ge Pladsen baade i Forskning og Undervisning (...)

(Paul Diderichsen i privatbrev til Louis Hjelmslev 2.12.1945, cit. eft. Gregersen 1986 s. 200, 1. udeladelse efter Gregersen, 2. udeladelse skyldes mig.)

- (28) Mangler Subjektet, eller vilde dets Foranstilling medføre en falsk Pointering, kan *undertiden Sætningsadverbial*et staa paa Indlederplads, vistnok uden særlig emfase.
(Diderichsen 1941 s. 37)

Endnu før citaterne dukker op, viser det sig at Frans Gregersen selv kan levere eksempler:

- (29) Hjelmslev foreslog én etymologi, som i øvrigt understøttede Lis Jacobsens generelle tolkning af kammens funktion, men ved næste møde i det nystiftede Dansk Selskab for Oldtids- og Middelalderforskning forelagde så *Brøndal* et andet forslag.
(Gregersen 1986 s. 193)

Interessant nok er alle disse eksempler forholdsvis komplicerede mht. intern opbygning – det vender jeg tilbage til i afsnit 5. Eksempel (26) udviser endnu engang et subjekt i en diskursiv kontrastposition med stærk betoning – en ud- sigelsesmæssig situation der hyppigt synes at gøre sig gældende som mulig- gørende faktor for **Fvan**-strukturene.

En nutidig storforbruger af denne slags konstruktioner er Nationalmuseets specialist i undervandsarkæologi, Ole Crumlin-Petersen:

- (30) (...) og i 1304 kom i Danmark det afgørende *brud med de gamle tradi- tioner*, da man skiftede skibstype fra *langskib* til *kogge*. (Crumlin-Petersen [1968] s.6)
- (31) Hertil kunne *dog* også *skindsoveposen*, *hødfat*, anvendes i dagtimerne og under ud- og indskibning. (Crumlin-Petersen [1968] s.22)
- (32) Nu var *påny* det *nyeste materiel* forældet. (Crumlin-Petersen [1968] s. 43)

Konstruktionen er her – i hvert fald for min smag – præget af en meget knud- ret og bestemt ikke mundtlig fremstillingsform. Dermed synes vi at kunne slå kredsen om **Fvan**-strukturenes foretrukne voksesteder: på den ene side kom- plex litterært og videnskabeligt sprog, ofte med store ophobninger af infor- mationer; på den anden side mundtligt og mundtligt præget sprog hvor det talte sprogs friere accentuering åbenbart også gør visse dramatiske og eks- pressive sætningskonstruktioner mulige. Og ind imellem helt normale, upåfal- dende sætninger som ingen ville gøre over hvis de ikke blev gjort opmærksom på deres lille særhed.

3. To konkurrerende konstruktioner

Netop i Crumlin-Petersens tekst sporer man en sammenhæng mellem **Fvan**- konstruktionen og to andre som tydeligvis er beslægtede med den i såvel diskursiv som stilistisk henseende: det er på den ene side *tungtledskonstruk- tionen*, der tit giver anledning til eksempler der kan, men ikke bør tolkes som eksempler på **Fvan**; på den anden side den *der-løse eksistens-konstruktion*⁷.

Eksempler på tungtledskonstruktionen:

7. Det er den konstruktion der ellers hedder 'der-konstruktionen', men en 'derløse derkonstruktion' er en terminologisk uting. Dette forslag er inspireret af forskellige analyser af engelsk.

- (33) I 1800-tallet byggedes i Danmark *otte linjeskibe*, hvoraf det sidste, "Da- nnebrog" på 72 stk. 30-pundige kanoner, søsat 1850, i 1862 blev ombygget til panserskib med kun 16 stk. 60-pundige kanoner. (s. 5)
- (34) Til fregatten "Jylland" findes *endnu de originale konstruktionstegninger* [...] (s. 15)

Eksempler på der-løs eksistenskonstruktion; 35 uden adverbial, 36 med:

- (35) Til planker måtte vælges *helt rette, fejlfri kævler*. (s. 12)
- (36) Blandt de fundne vikingstidsstævne mangler indtil videre *en type, der kendes fra runesten og rids på sin karakteristiske kantede profil*. (s. 16)

Såvel tungtledskonstruktionen som der-løse eksistenskonstruktion kan med sikkerhed udskilles gennem en *progres* (indskydelse af hjælpeverbum), hvor ved det afgøres om adverbiet er a **aller A**, og dermed om subjektet er placeret som **n** eller senere i sætningen, henholdsvis som tungtled og som **N**. Begge har i øvrigt en stærk tendens til ubekendt subjekt, modsat **Fvan**-konstruk- tionen der normalt har bekendt subjekt.

Den der-løse eksistenskonstruktion er blevet undersøgt for svensks ved- kommende af Cecilia Falk (1985). Hendes konklusion med hensyn til hvilke adverbialer der tillader konstruktionen, er at den normalt er mulig med *hår* og *där*, samt med stedsadverbialer. Tidsadverbialer er ualmindelige, og andre adverbialtyper er helt usandsynlige. Mens (36) godt kan forstås som et eksem- pel med stedsadverbial, går (35) tydeligvis helt på tværs af Falks observati- oner. Dette problem kan desværre ikke undersøges nærmere i denne sammen- hæng; den der-løse eksistenskonstruktion kræver tydeligvis en særlig analyse i dansk.

Stilen i Crumlin-Petersens tekst er karakteriseret af en udpræget forvægt hvor subjektet ofte ikke er anaforsik, men mere eller mindre tæt forbundet med tekstens focus. Under disse omstændigheder hvor subjektet naturligt nok er mere betonet, vil tilbøjeligheden til at lade et ubetonet adverbial smutte om foran være stor. Det er i en sådan stilistisk sammenhæng de anførte eksempler må ses.

4. Om konstruktionens plads i sætningskemaet som helhed

Det skal villigt indrømmes at rækkefølgen **Fvan(a)** ikke er specielt højfrek- vent; eftersom en central forudsætning er inversion, dvs. at forfeltet er udfyldt med et ikke-subjekt, vil man se at der skal opfyldes adskillige betingelser før den ønskede konstruktion viser sig. Hvis konstruktionens eksistens imidlertid kan siges at være dokumenteret godt nok med det stof jeg her har fremlagt,

kommer vi til det næste problem: hvad er så dens strukturelle særkende-
mærke?

Det er interessant at se hvilke grupper af adverbier der kan findes foran
subjektet. I de fleste af de excerpter jeg har taget, dominerer de egentlige
neksusadverbier fuldstændig. Blandt de egentlige neksusadverbialer er der dog
en type, nemlig negationen, som jeg kun har fundet i et meget marginalt ek-
sempel; her er der imidlertid en krølle på problemet som vi vender tilbage til.
Enkelte forfattere kan finde på at stille tids- og stedsangivelser på denne
plads; f.eks. Crumlin-Pedersen i ex. 30 og 32 ovenfor. Musikhistorikeren An-
gul Hammerich excellerer i udfyldninger af denne plads:

- (37) Med ham [dvs. Caspar Førster] i Følge kom *rigtig* "den ny Tid" i
Musikken op. (198)
- (38) Fra Paris indkaldtes *derfor* 1655 Pascal Bence (Bansse) som Fører for
"den kgl. Violon-Bande" i København, (...) (199)
- (39) Men saa udbrød i *en usalig Sund* Krigen med Sverige, og i en Fart
gjorde denne Ende paa hele Herligheden. (199)

Kriteriet for om et adverbium kan anvendes i konstruktionen, må være om det
 fungerer som en overordnet bestemmelse af hele neksus, typisk som en ledsa-
 gende anvisning på hvordan modtageren skal opfatte sætningen. Disse modale
 kriterier – frit efter Peter Harder 1975 – vil normalt luge frie adverbialer fra,
 men lejlighedsvis kan de dog alligevel snige sig ind.

Der er grund til at nævne en lille gruppe adverbier i denne sammenhæng
fordi de lejlighedsvis kan forstås som egentlige **Fvan**-eksempler; det drejer
sig om adverbier som "også", "heller ikke", "i hvert fald", "sågar", "endog",
"navnlige", "nefop", "iser", "kun" og muligvis enkelte andre. De danner ikke
normalt **Fvan**-konstruktioner – det ser man af at de kan permuteres samlet til
forfæltet med det substantiv de hører til:

- (40) Her boede også Peter Tordenskjold.
(40') Også Peter Tordenskjold boede her.

Lejlighedsvis kan man diskutere om de alligevel også kan indgå i **Fvan**-kon-
struktioner; men det er egentlig ikke det interessante ved dem her; konstruk-
tionen står og falder ikke med dem. Derimod er deres semantik væsentlig: de
peger på et fokuseret element i sætningen, og derigennem bliver de en regu-
lær parallel – omend altså på sætningsledsniveau – til **Fvan**-konstruktionerne.
Interessant nok havde Diderichsen vist ikke forudset en plads til dem i sine
genstandshedsskemaer. De står af og til foran genstandshedens konjunk-
tional, af og til efter; men i øvrigt er dette ikke stedet til en nærmere un-
dersøgelse af denne gruppe.

Diderichsen indførte i 1964 som nævnt et maksimalt sætningsskema hvor
den omtalte konstruktion er forudset i form af en særlig **a**-plads foran **n**. Lars
Heltøft har i sine seneste udgaver af sætningsskemaet gjort noget lignende.
Efter hvad vi har set, er dette berettiget; denne adverbialplads kan ikke af-
vises, uanset at de stilistiske og diskursive begrænsninger på udnyttelsen af
pladsen er ganske omfattende.

En mulig og interessant indvending mod anerkendelsen af pladsen kunne
have været at den store mængde af adverbialer der forekommer på den er let-
te, ubetonede størrelser; jeg tænker her på ord som 'jo', 'da' og 'så' der
virkelig udgør en meget stor del af de adverbialer jeg har kunnet excerperere
i denne sammenhæng. Det ville derfor måske være muligt at analysere dem
som enklitiske fænomener på linje med den analyse som Hans Basbøll
(1986b) og senere jeg selv har gennemprøvet for de ubetonede pronominers
vedkommende. Imidlertid bliver der en række eksempler tilbage hvor **a** før
n tydeligvis ikke er ubetonet, men har ganske normalt hovedtryk. Det gælder
f.eks. eksemplerne 5, 6, 27, 28, 30 og 32 ovenfor. Af denne grund må man
derfor fastholde **a** før **n** som en del af det normale sætningsskema. Det er så
et spørgsmål om hvordan man ønsker at indrette beskrivelsen, om de fast
ubetonede adverbialer der hyppigt findes mellem **v** og **n**, også skal siges at
stå på **a**-pladsen, eller om man vil sige at de i deres egenskab af ubetonede
også er enklitiske. Der er – så vidt jeg kan se – ingen gode argumenter for
det ene eller det andet standpunkt; hvis man ville generalisere ud fra
pronominerne, kunne man svare igen med feltet **v** hvor der jo også forekom-
mer fast ubetonet materiale så snart verbalet er sammensat.⁸

Når man indfører denne plads som fast element i sætningsskemaet, opstår
der en interessant parallel til den adverbialplads foran subjektspadsen i
ledsætninger som Diderichsen opstillede i EDG § 72, og som senere er blevet
undersøgt grundigere af Eva Skafte Jensen (Jensen 1995):

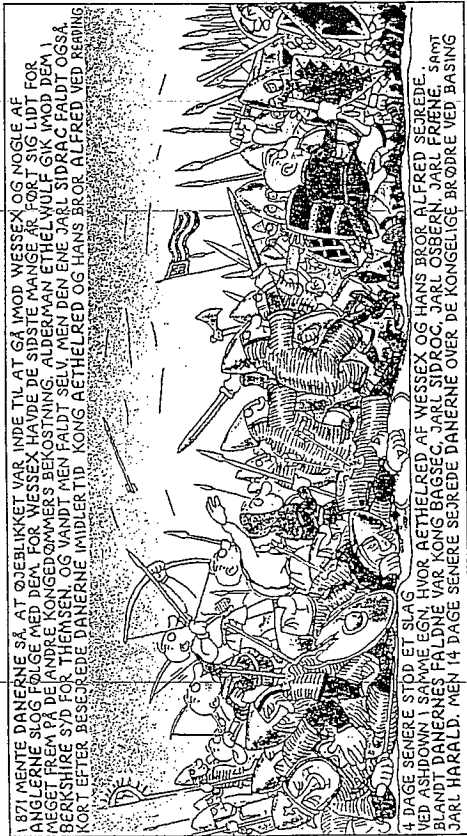
8. Det enklisebegreb som jeg her såvel som i mine andre arbejder om emnet har anvendt,
mest inspireret af traditionel fransk skolegrammatik, tillader desværre ikke nogen nærmere
argumentation for eller imod de permanente ubetonede adverbiers eventuelle enklitiske
status. Jeg opererer med to kriterier: 1° om det pågældende ord rent rytmisk er inkorporeret
i en rytmisk enhed omkring en forudgående betonet stavelse og 2° om det pågældende ord
under givne omstændigheder kan vises at indtage en anden syntaktisk plads under normal
betoning. Hvad angår pronominerne, kan man ved hjælp af 1° generalisere 2°, også til
situationer hvor en flytning ikke er tydelig at observere. Men hvad angår adverbialerne,
er der ingen hjælp at hente eftersom 2° ikke kan applikeres med sikkerhed på nogen
konstruktion.

Helsætning:	F v	a n a	V N A
Ledsætning:	k	a n a	v V N A

Denne parallel (som dog kun er topologisk) er et klart argument for at der ikke er grund til at regne med særlige hel- og ledsætningsskemaer i dansk; der er vitterligt kun ét skema, som til gengæld udnyttes forskelligt alt efter relationel og diskursiv sammenhæng.

Jeg har opstillet den hypotese at konstruktionens eksistens netop har sammenhæng med det forhold at sætnings subjekt er inddraget i sætnings fokuserede områder. Det passer glimrende med den tendens som vi observerede ovenfor, der førte til at det hyppigt drejede sig om sætninger der indholdsmæssigt pegede i retning af et subjekts eksistens, tilsynekomst, kommentil-stede eller forsvinden. Netop i sådanne tilfælde er subjektet typisk netop ikke topic, men focus i sætningen. Noget helt andet er så at det subjekt der optræder i Fvan-konstruktionerne, særdeles ofte er et navn eller står i bekendt form; det er en velkendt størrelse som diskursen følger ind i en ny sammenhæng.

En anden typisk situation er kontrasten mellem flere elementer i en diskursverden. Illustrationen viser et eksempel hvor Fvan netop ikke forekommer:

Claus Deleuran; *Illustreret Danmarks-Historie for Folket*. Del 7, s. 13. Gengivet med tilladelse fra Ekstrabladets Forlag.

Uanset at konstruktionen faktisk forekommer hos Claus Deleuran, benyttes den ikke her; jeg tror også at det ville være meningsløst. I tekstsammenhængen er danerne en sluttet gruppe der udgør den ene aktant i tekstsammenhængen. Den anden aktant er en række engelske småkongedømmer, og hér kunne konstruktionen så have været meningsfuld hvis man skulle anføre hvilket af kongedømmerne der greb initiativet på netop dét tidspunkt. På den måde kan man også forklare forskellen i stilistisk værdi. De mindst påfaldende er dem hvor subjektet alligevel er det eneste fokuserede led; her forekommer det mig at den normale rækkefølge **na** ligefrem kan virke tung:

- (7') Og her i byen boede alle mine venner jo.
 (10') Men det måtte tiden naturligvis vise.

– eller den ønskede kontrastvirkning falder totalt til jorden:

- (26') I benægtende fald: Hvad skal "syntaxen" saa bestille?

De absolut påfaldende blandt eksemplerne er så dem hvor subjektet nok er inddraget i focus, men ikke er centralt for focus. Det ser vi lidt nærmere på.

5. Fvan-sætningernes relationelle struktur

Efter at vi således har konstateret tydelige sammenhænge med eksistenskonstruktioner og andre lignende typer, kunne vi spørge om Fvan-konstruktionerne også i andre henseender ligner eksistenskonstruktioner. Man ville i så henseende kunne forvente at F hyppigt havde adverbial udfyldning og at eksemplerne hyppigt var passive eller intransitive. Adverbialet i forfeltet er ofte en angivelse af tid eller sted og fungerer på den måde som det element der relaterer sætningen til konteksten i øvrigt.

Rent faktisk er konstruktioner af denne type slet ikke sjældne i denne sammenhæng; det er den mest højfrekvente gruppe i det materiale jeg kan fremlægge her. Ikke desto mindre kan man konstatere at også ganske andre konstruktionstyper forekommer; det gælder f.eks. transitive konstruktioner med et pronominaliseret indholdselement i F, som i følgende eksempler:

- (41) Det sagde da Tante Martine, hvor hun saa havde det fra.
 (ODS 'saa' bd. XVIII sp. 307)
 (10') Men det måtte naturligvis tiden vise.

Vi træffer dog også andre transitive konstruktioner med andre udfyldninger af F:

- (42) I Løbet af Foraaret 1872 digtede *da Jacobsen Mogens* (...)
(Brandes 1968 s. ...)

Sådanne eksempler forekommer i mit materiale dog mest blandt de ældre kilder og kan ofte ikke siges fri for et vist antikvarisk præg. Det gælder dog f.eks. ikke eksemplerne fra Gregersen 1886. De er tydeligvis ret komplicerede; de tre af dem, inkl. citatet fra forfatterkonteksten, involverer ret omfangsrige udfyldninger af indholdsfeltet hvor sætningens focus normalt plejer at være; bl. a. 27 og 29 er således transitive konstruktioner. Sætninger af denne art må karakteriseres som havende en meget stor informationskoncentration i deres focus. Det er derfor mest sandsynligt at de vil forekomme i ret kompakt stil, hvilket jo også stemmer meget godt med observationerne ovenfor.

Det ser altså ud til at konstruktionen ikke er bundet til bestemt relationelle mønstre. Tværtimod forekommer den med alle verbalklasser (transitiv, intransitiv, kopulativ⁹) og med meget forskellige udfyldninger af fundamentfeltet (pronominalt objekt, tunge adverbialer af forskellig art). Den rent kvantitative anvendelse af de forskellige muligheder svinger åbenlyst meget, men principielt er alle variationer over temaet tænkelige.

Interessant er det derimod at konstruktionen er langt almindeligere i spørgsmål end i fremsættende sætninger (sml. også 26 ovenfor):

- (43) Men hvor kommer egentlig dette dyr fra?
(44) Det er korrekt, men hvad blev så realiteterne: At SF, da der skulle forhandles, ikke ønskede noget forlig med socialdemokraterne.
(45) (...) hvordan skulle så politikerne i et lille frynseland som Danmark kunne bestemme noget som helst?
(46) Hvis Robert Healey havde druknet sig, hvor var så hans kone og steddatter?
(47) Og hvad er så prisen?
(48) Og hvordan ville så Sarey passe ind på gården hos dem?

Eksemplerne er fra Bergenholz' korpus; en tilsvarende undersøgelse af 'jo' og 'da' var mærkeligt nok langt mindre givtig. Ved en nærmere analyse måtte dette forhold tages med i betragtning. I spørgsmål er det endda tænkeligt at negationen kan stå foran subjektet; det er jo ellers normalt ikke muligt:

- (49) Kan ikke dette forhold indvirke på løsningen?

9. Sml. eks. 31 ovenfor.

Formentlig kan disse problemer løses i sammenhæng med en nærmere undersøgelse af spørgsmålets forhold til fokuseringen; men det vil jeg helst ikke begive mig ind på i dag.

6. Slutning

Denne afhandling skulle gerne have forsvaret min påstand om at der i dansk syntaks findes en hidtil lidet beagtet adverbialplads foran **n** i Diderichsen-skemaet. Samtidig har jeg gerne villet illustrere konstruktionens spredning, såvel i henseende til stilistisk præg som også i henseende til syntaktisk sammenhæng. Endelig har jeg forsøgt at argumentere for konstruktionens berettigelse i udsigelsesmæssig henseende ved at henvise til dens forbindelse med fordelingen af topic og focus i sætningen. Det er en meget væsentlig observation at adverbialet tilsyneladende fungerer som grænse mellem sætningens topiske og dens fokuserede dele. Dette er en afgørende egenskab ved adverbialerne; her ser vi dem som pragmatiske markører, ikke blot indholdsmæssigt men også positionelt. Der kan næppe være tvivl om at konstruktionen, selv om den ikke er specielt højfrekvent, alligevel hører til det faste forråd af syntaktiske muligheder i dansk, og at dens eksistens er et stilsfærdigt bidrag til muligheden for at schattere sproget i syntaktisk henseende.

Litteratur

a. Kildetekster

- Brandes, Edvard: "Forord" til Brandes (udg.): *Breve fra J. P. Jacobsen*. 1. udg. København: Gyldendal; her cit. eft. udg. Gyldendals Trane-klassikere 1968. DK87-90: Henning Bergenholz' datakorpus, udarb. på Handelshøjskolen i Århus.
Crumlin-Petersen, O. 1968: *Træskibet. Fra langskib til fregat*. Lyngby: Træbranchens Oplysningsråd.
Deleuran, Claus 1994: *Illustreret Danmarks-Historie for Folket*. Del 7. København: Ekstrabladets Forlag (tak til forlagsredaktør Jan Sneum for til-ladelsen til at bringe illustrationen).
Gregersen, Frans 1986: "Paul Diderichsen og Louis Hjelmslev". *Nydan-ske Studier* 16-17, København: Akademisk Forlag.
Hammerich, Angul 1921: *Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700*. København: G.E.C.Gad.
Nielsen, N. Aa. 1978: *Dansk dialektantologi*. Bd. I, Odense: Hernovs Forlag.

b. Sekundærlitteratur

- Basbøll, Hans 1986a: "Diderichsen vs. Dik eller Feltanalyse vs. Funktionel Grammatik." *Nydanske Studier* 16/17.
- 1986b: "Når genstande bliver så lette at de flyver – et grammatisk essay". *Profiler. Nordisk Institut 1966-86 Odense Universitet*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Bruaas, E. 1971: *Eksperimentell-analytisk lingvistik*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Bleken, Brynjulf 1971: *Om setningsskjemaet*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Diderichsen, Paul 1941: *Sætningsbygningen i Skaanske Lov*. København: Ejnar Munksgaard.
- 1946: *Elenheter dansk grammatik*. København: Gyldendal (3. udg. 1962)
- 1966: *Helhed og struktur*. København: G.E.C.Gads Forlag.
- Falk, Cecilia 1985: *Subjectless Clauses in Swedish = Working Papers in Scandinavian Syntax* no. 32. Lund: Dept. of Scandinavian Languages.
- Harder, Peter 1975: "Prædikatsstruktur og kommunikativ funktion". *Nydanske Studier* 8.
- Jensen, Eva Skafte 1995: "Neksusadverbialets placeringer i ledsætninger". *Nydanske Studier* 20.
- Jørgensen, Henrik 1991: "Om de danske personlige pronominer". *Danske Studier*.
- Hansen, Erik 1970: "Sætningskema og verbalskema". *Nydanske Studier* 2.
- Heltoft, Lars 1986a: "The V/2-Analysis – a Reply from the Diderichsen Tradition". *Scandinavian Syntax* (eds. Dahl og Holmberg), Stockholm.
- 1986b: "Topologi og syntaks". *Nydanske Studier* 16/17.
- 1990: "En plads til sprogvidenskabens hittebøn. Om talesprog og sætningskema". *Selskab for nordisk filologi. Årsberetning 1987-1989*. København.
- Larsen, Erik Vive 1986: "Paul Diderichsens sætningskema og den nordiske syntaksforskning. Nogle centrale problemstillinger." *Nydanske Studier* 16/17.